

درس ۶ یونان و روم

مردمانی که در عصر نوسنگی در سواحل شمالی دریای مدیترانه و جزیره‌های اطراف آن می‌زیستند و یا به آنجا مهاجرت کرده بودند، تمدن یونان و در امتداد آن، تمدن روم را پدید آوردند. این تمدن‌ها تأثیر عظیمی بر تاریخ و فرهنگ جهان به ویژه قاره اروپا نهادند.

یونان باستان

نقشه یونان باستان از کتاب تاریخ تمدن و فرهنگ جهان ج ۱، ص ۱۱۹

دولت‌شهرهای یونانی: حدود ۴۰۰۰ سال پیش، مهاجرت گروه‌هایی از اقوام آریایی به یونان از سمت شمال آغاز شد. اطلاعات موجود در باره دوران اولیه سکونت آریاییان در یونان، به حفاری‌های باستان‌شناسان و دو کتاب حماسی، یعنی «ایلیاد» و «اودیسه»، سروده هومر، شاعر مشهور قرن ۸ ق.م، متکی است.

وجود جزیره‌های پراکنده و دیگر عوامل طبیعی که سرزمین یونان را از هم جدا می‌کرد، مانع مهمی بر سر راه یگانگی سیاسی و اجتماعی آن کشور در دوره باستان محسوب می‌شد و موجبات شکل‌گیری دولت‌شهرهای مستقل را فراهم آورد. این دولت‌شهرها غالباً با یکدیگر در حال رقابت و جنگ بسر می‌بردند. آتن و اسپارت مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌رفتند و از بقیه نفوذ و قدرت بیشتری داشتند.

تصویر دروازه شیر در میسن یونان از کتاب تمدن مغرب زمین، ج ۱، ص ۱۲۸/۲

فرمانروایان دولت‌شهرهای یونانی همواره می‌کوشیدند که نفوذ و سلطه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود را به آن سوی مرزهای این کشور گسترش دهند. آسیای صغیر (ترکیه امروزی) از جمله مناطقی بود که دولت‌شهرهای یونانی به منظور گسترش قلمرو و توسعه نفوذ فرهنگی و اقتصادی خود، بدانجا یورش بردند. افسانه تروا که در کتاب ایلیاد نقل شده، بازگوکننده یکی از آن یورش‌ها است.

کهن‌ترین کانون تمدنی قاره اروپا در جنوب شبه‌جزیره بالکان و جزیره‌های مجاور آن در دریا‌های مدیترانه و اژه که یونان نام دارد، به وجود آمد.

وضعیت جغرافیایی و سرزمینی یونان تأثیر بسزایی بر زندگی یونانیان داشته است. بخش وسیعی از یونان را کوه‌های صخره‌ای فرا گرفته است و در میان آن‌ها فقط دشت‌های حاصلخیز کوچکی جهت کشاورزی وجود دارد. اما موقعیت شبه‌جزیره‌ای این کشور و برخورداری از سواحل طولانی با خلیج‌ها و لنگرگاه‌ها متعدد، شرایط مناسبی را برای کشتیرانی و دریانوردی فراهم کرده است.

تصویر دیوارنگاری کاخ شاهان مینوسی از کتاب تمدن‌های عالم ج ۱، ص ۱۲۸/۲

تمدن مینوسی: در اوایل قرن بیستم، باستان‌شناسی انگلیسی، آثار تمدنی کهن را در جزیره کرت واقع در جنوب یونان کشف کرد. این تمدن به واسطه مینوس، شاه افسانه‌ای آن جزیره، تمدن مینوسی نامیده شد. مینوسیان قرن‌ها پیش از مهاجرت اقوام آریایی به یونان، شهرهای خود را پایه‌گذاری کرده بودند. آنان قومی دریانورد بودند و با مصر و دیگر مناطق همجوار خود روابط بازرگانی داشتند. بقایای کاخ شاهی مینوسیان، حکایت از قدرت، رفاه و معماری پیشرفته آنان دارد. گمان می‌رود که تمدن مینوسی در اثر هجوم و غارت آریاییان از بین رفته باشد.

۱- پخش فایل صوتی در باره داستان تروا

۲- تصویر بقایای منسوب به شهر تروا از کتاب تمدن‌های عالم، ج ۱، ص ۱۷۴/۱

رقابت دولت‌شهرهای یونانی با امپراتوری هخامنشیان برای تسلط بر منطقه آسیای صغیر، موجب بروز کشمکش‌های طولانی و جنگ‌های بزرگی میان دو طرف در قرن ۵ ق.م، شد. شما در درس ۸ در باره آن مطالب بیشتری خواهید خواند.

جنگ‌های داخلی یونان و برآمدن اسکندر مقدونی: پس از پایان جنگ‌های یونان و ایران، دولت‌شهر آتن به رهبری پریکلس (Pericles)، سخنور آزادیخواه، در مسیر پیشرفت و توسعه‌طلبی سیاسی و نظامی گام برداشت. در آن زمان دولت‌شهرهای مختلف یونانی به دو گروه رقیب و دشمن تبدیل شده بودند که آتن بر یکی و اسپارت بر دیگری فرمان می‌راند. در فاصله ۴۳۱ تا ۴۰۴ ق.م، سلسله جنگ‌هایی میان دو گروه رقیب رخ داد که به جنگ‌های پلوپونزی (Peloponnesus) مشهور است. حکومت هخامنشی در جریان این جنگ‌ها به طور پنهانی به اسپارت کمک مالی می‌کرد. جنگ‌های پلوپونزی سرانجام با پیروزی اسپارت پایان یافت.

تصویر پیاده‌نظام سنگین اسلحه یونانی از کتاب تمدن‌های عالم، ج ۱، ص ۱۷۴/۲

اسکندر مقدونی، پسر و جانشین فیلیپ، در دوره فرمانروایی سیزده ساله خود (۳۳۶-۳۲۳ ق.م) با شکست دادن هخامنشیان، سرزمین‌های پهناوری را در آسیا و شمال آفریقا فتح کرد. نقشه فتوحات اسکندر را به دقت ملاحظه کنید.

در همان دورانی که دولت‌شهرهای یونانی به جنگ و برادرکشی ادامه می‌دادند، قدرت جدیدی در مرزهای شمالی یونانی یعنی مقدونیه در حال ظهور بود. مقدونیان اگرچه به زبان یونانی صحبت می‌کردند، اما یونانیان آنان را بربر (وحشی) می‌خواندند. فیلیپ دوم، شاه مقدونیه با تشکیل ارتشی نیرومند، دولت‌شهرهای خسته و متفرق یونان را از میان برداشت و بر این کشور مسلط شد (۳۳۸ ق.م).

پس از مرگ اسکندر، یکی از سرداران او در یونان قدرت را به دست گرفت. حکومت مقدونیان بر یونان تا ۱۹۶ ق.م که این کشور ضمیمه امپراتوری روم شد، تداوم یافت.

فرهنگ و تمدن

یونان در عهد باستان به ویژه در عصر شکوفایی دموکراسی در آتن (۵۰۰ تا ۳۳۸ ق.م)، شاهد دوران درخشانی از رشد فکری، فرهنگی، علمی، هنری و ادبی بود. یونانیان از تماس‌های خود با تمدن‌های مصر، بین‌النهرین و ایران بهره‌ بسیاری بردند و در عرصه‌های مختلف پیشرفت‌های چشمگیری کردند. دین: یونانیان خدایان متعددی اعتقاد داشتند. مهم‌ترین این خدایان، دوازده ایزدی بودند که در کوه آلمپ جای داشتند. مردم هر دولت‌شهر یکی از خدایان مستقر در المپ را به عنوان ایزد نگهبان شهر خود ستایش می‌کردند. آتنا، ایزدبانوی خرد، حافظ شهر آتن به شمار می‌رفت. یونانیان دارای معابد و پرستشگاه‌هایی بودند. آنان برای خشنودی خدایان و بزرگداشت قهرمانان خویش، جشن‌ها و مسابقه‌های مختلفی را برگزار می‌کردند. مشهورترین آن‌ها، بازی‌های المپیک بود که هر چهار سال یک‌بار در دولت‌شهر المپیا برگزار می‌گردید. اولین دوره این بازی‌ها در ۷۷۶ ق.م انجام شد.

تصویر معبد پارتنون در آکروبولیس

حکومت و سیاست: در یونان باستان شیوه اداره جامعه به تدریج و طی مراحل از پادشاهی موروثی به حکومت دموکراتیک و مردمسالار متکی بر قانون اساسی، تغییر یافت. دولت شهر آتن پیشواز دموکراسی بود. به نمودار زیر دقت کنید.

فلسفه: فلسفه واژه‌ای یونانی و به معنای عشق به دانایی است. یونانیان را می‌توان بنیانگذاران فلسفه به عنوان یک روش منطقی و شناخت علمی به شمار آورد. در یونان باستان، متفکران و فیلسوفان بزرگی چون سقراط، افلاطون و ارسطو پرورش یافتند و تفکر فلسفی را پی‌ریزی کردند و تعالی بخشیدند.

کاوش: بر پایه مطالب مندرج در نرم‌افزار برفراز آسمان، در باره زندگی مردم در دولت‌شهرهای یونانی و موقعیت و حقوق سیاسی و اجتماعی گروه‌ها و اقشار مختلف تحقیقی انجام شود.

نقاشی افلاطون و ارسطو در حال بحث فلسفی از کتاب تاریخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۱، ص ۲۰۵

علوم: در یونان باستان علوم مختلفی به ویژه ریاضی، فیزیک، پزشکی و تاریخ‌نگاری شکوفا شد. بیشتر دانشمندان یونانی ترجیح می‌دادند که بر اساس نتیجه تفکرشان در باره مسائل علمی بیندیشند و به پاسخ دست یابند. بقراط، پزشک نامدار یونانی در عهد باستان که به پدر علم پزشکی معروف است، نشانه‌های بیماری در بیمارانش را به دقت یادداشت می‌کرد و از این اطلاعات برای درمان بیماران دیگر استفاده می‌کرد. او اعتقاد داشت که بیماری‌ها علت‌های طبیعی دارند و مجازات‌هایی نیستند که خدایان فرستاده باشند. فیثاغورس، فیلسوف و ریاضی‌دان مشهور یونانی که در عهد باستان می‌زیست، برخی از اصول هندسه را کشف کرد و امروزه دانش‌آموزان او را با قضیه فیثاغورس به یاد می‌آورند.

نمودار تغییر و تحول شیوه حکومت در یونان باستان از ۹۰۰ تا ۵۰۰ ق.م

تصاویر نقاشی یا تندیس بقراط و فیثاغورس

تصویر نقش برجسته مربوط به مداوای بیمار از کتاب تاریخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۱، ص ۲۷۸

یونانیان باستان پیشگام تاریخ‌نگاری شدند. هرودوت (حدود ۴۸۴-۴۲۵ ق.م) نیز یکی دیگر از مورخان بزرگ یونان باستان است که تاریخ جنگ‌های پدر علم تاریخ لقب گرفته است؛ زیرا، کتاب او با عنوان «جنگ‌های یونان و ایران»، کهن‌ترین متن تاریخی است که به دست ما رسیده است. توسیدید

تندیس هرودوت و توسیدید و روی جلد کتاب‌های آنان

فعالیت

با استفاده از نقشه طبیعی کشورهای یونان و ایتالیا، در باره نقش عوامل جغرافیایی بر شیوه زندگی و تأسیس تمدن در این کشورها با یکدیگر گفت و گو کنید.

از رم تا روم: در باره تاریخ ایتالیا و ایتالیایی‌های نخستین، آگاهی کمی در دست است. در حدود ۱۵۰۰ ق.م گروهی از اقوام هند و اروپایی به ایتالیا پای نهادند و مزارع و روستاهایی را به وجود آوردند. بعدها اقوام دیگری نیز از شرق مدیترانه وارد این سرزمین شدند و بر شکل‌گیری تمدن روم تأثیر گذاشتند.

هنر و ادبیات: در یونان باستان، ادبیات و هنرهای تجسمی، مخصوصاً شکل‌های گوناگون شعری، نمایشنامه‌نویسی و مهارت در مجسمه‌سازی و معماری نیز شکوفا و پررنگ بود.

روم

شبه‌جزیره ایتالیا در شمال دریای مدیترانه، کانون شکل‌گیری تمدن و امپراتوری نیرومندی به نام روم در عهد باستان شد. این شبه‌جزیره از شمال به جنوب به طول حدود ۱۲۰۰ کیلومتر گسترده است و عرض آن زیاد نیست. کوه‌های آلپ در شمال آن مانع طبیعی به وجود آورده و گذرگاه‌های فراوان آن معبر رخنه اقوام مختلف به شمال ایتالیا بوده است. کوه‌های مرکزی آپنین، شرق و غرب این کشور را از هم جدا می‌کند. با این حال، ایتالیا دارای سواحل طولانی مناسب برای کشتیرانی و دشت‌های حاصلخیز وسیعی است.

**تصویر نماد افسانه مربوط به بنا شهر رم توسط روموس و رومولوس
پخش فایل صوتی افسانه تأسیس شهر رم**

شهر رم در مرکز ایتالیا از ادغام تعدادی از روستاها در کرانه رود تیبر پدید آمد. در سال ۵۰۹ ق.م، رومیان بر شاه این شهر شوریدند و حکومت جمهوری رم را تأسیس کردند. رومیان طی پنج قرن جنگ و کشورگشایی‌های بی‌پای، علاوه بر ایتالیا و حوزه دریای مدیترانه، سرزمین‌های وسیعی را در اروپا، شمال آفریقا و غرب آسیا را فتح کردند و امپراتوری بزرگی را بنیان نهادند. (به نقشه و نمودار زیر دقت کنید) تنها حکومت اشکانی بود که در مقابل سپاه قدرتمند روم ایستادگی کرد و مانع پیشروی آنان به سوی ایران شد.

نقشه قلمرو امپراتوری روم از کتاب تاریخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۱، ص ۳۱۰

نمودار خط زمان رویدادها و تحولات مهم تمدن روم باستان

زندگی در روم: به طور کلی فرهنگ روم از میراث یونانی در زمینهٔ تعلیم و تربیت، دین، فلسفه و علوم و هنرها تأثیر فراوانی پذیرفت. رومیان خدایان متعددی را می‌پرستیدند و مانند یونانیان، جشنواره‌ها و بازی‌های عمومی مذهبی مختلفی را در احترام و بزرگداشت خدایان برگزار می‌کردند.

خانواده‌های رومی مسئولیت‌های شهروندی را به فرزندان خود را از سنین کودکی می‌آموختند و آنان را به کار سخت، شجاعت برای جنگیدن و وفاداری به شهرشان تشویق می‌کردند. زنان رومی نسبت به زنان یونانی آزادتر بودند و حضور مؤثر و گسترده‌تری در زندگی عمومی و اجتماعی داشتند. برده‌داری پدیده‌ای بسیار رایج در قلمرو امپراتوری روم بود. شمار برده‌گان و اختلاف میان فقیر و ثروتمند چنان افزایش یافت که در سال ۷۳ ق.م برده‌گان به رهبری اسپارتاکوس قیام کردند و حکومت روم به زحمت و پس از دو سال قیام را سرکوب کرد.

امپراتور کنستانتین در اواخر قرن ۳م، شهر بیزانتیوم (قسطنطنیه/ استانبول) را به پایتختی برگزید و زمینهٔ تقسیم امپراتوری روم به دو بخش شرقی و غربی را فراهم آورد. روم غربی حدود یک قرن بعد، در اثر هجوم اقوام بیابانگرد نابود شد؛ اما روم شرقی تا قرن ۱۵م که پایتخت آن توسط امپراتوری مسلمان عثمانی فتح شد، دوام آورد.

سیاست و حکومت: رومیان با درآمیختن فرهنگ کهن طایفه‌ای و حکومت دولت‌شهری جدید خود، جمهوری روم را برپا داشتند که شامل چند مجلس و شماری مقام‌های اجرایی بود. اشراف به واسطهٔ مجلس سنا و عامهٔ مردم از طریق مجمع نمایندگان خود در ادارهٔ امور کشور مشارکت می‌کردند.

ریاست قوهٔ اجرایی به دو کنسول اعطا می‌شد که از میان اعضای سنا برای دورهٔ یکساله، بدون تکرار، انتخاب می‌شدند و یکی از کنسول‌ها در میدان جنگ نیروهای جمهوری را هدایت می‌کرد، کنسول دیگر ادارهٔ امور را داخل بر عهده می‌گرفت. ارتش روم برای دولتمردان رومی عرصهٔ آموزش و اثبات لیاقت بود. هیچ شهروند رومی به منصب دولتی برگزیده نمی‌شد، مگر آنکه در ده نبرد شرکت کرده باشد.

نمودار خط زمان رویدادها و تحولات مهم تمدن روم

برجسته‌ترین دستاورد هنری تمدن روم، در معماری و مجسمه‌سازی تبلور یافت. رومیان به افتخار پیروزی‌های نظامی خود بناهای یابود زیادی را برپا کردند. آنان همچنین در رم و دیگر شهرهای قلمرو امپراتوری مثل انطاکیه، دمشق، اسکندریه، آتن و مارس، ساختمان‌های عمومی فراوانی ساختند که حکایت از مهارت در معماری و طراحی در مهندسی دارد.

فعالیت

- ۱- عوامل مؤثر بر تأسیس دولت‌شهرها و پیامدهای سیاسی این پدیده را تاریخ یونان باستان تجزیه و تحلیل نمایید.
- ۲- باورهای دینی در یونان و روم باستان چگونه زندگی عمومی را تحت تأثیر قرار می‌داد؟
- ۳- در جمهوری روم، قدرت سیاسی بر چه اساس و شیوه‌ای توزیع شده بود و شهروندان رومی چگونه در اداره امور مشارکت می‌کردند؟
- ۴- مهم‌ترین دستاوردهای رومیان باستان در حوزه معماری و مهندسی چه بود؟
- ۵- براساس نمودار خط زمان، مراحل مهم تأسیس و گسترش امپراتوری روم باستان را به ترتیب بیان کنید.

یکی دیگر از دستاوردهای مهم تمدن روم، ایجا شبکه پیشرفته‌ای از جاده‌ها بود. مهندسان و کارگران رومی برای احداث جاده‌های سنگ‌فرش شده، دامنه تپه‌ها را می‌بردند، تونل می‌کنند، پل می‌ساختند و باتلاق‌ها را پر می‌کردند. بسیاری از این جاده‌ها تا قرن‌ها مورد استفاده بود.

ظهور و گسترش مسیحیت

در دوره سلطه رومیان بر سرزمین فلسطین، حضرت عیسی علیه السلام در آنجا به تبلیغ دین جدیدی پرداخت. پیشوایان قوم یهود با آموزه‌های آن حضرت به مخالفت برخاستند و از رومیان خواستند که ایشان را دستگیر کنند. حکومت روم حضرت عیسی را به روش اعدام مجرمان به صلیب کشید و به شهادت رساند.

آیین مسیحیت با وجود دشمنی و سختگیری‌های شدید پیشوایان یهودی و حاکمان رومی به تدریج گسترش یافت و بر بیروان آن افزوده شد. سرانجام امپراتور کنستانتین به مسیحیت گروید و این دین در قلمرو امپراتوری روم رسمیت یافت.